

УДК 378.74

О. М. Піддубна,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ЗНАЧЕННЯ НАЧЕРКІВ У ХУДОЖНЬО-ТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У даній статті розглянуто проблему художньо-творчої діяльності майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Встановлено, що виконання начерків допомагає швидкому оволодінню образотворчими засобами, озброює практичними вміннями, навичками цілісного бачення натури і зображення та є умовою для професійного зростання студентів, виявлення їх інтересів і задумів. Проаналізовано принципи виконання роботи: від загального – до конкретного, від головного – до другорядного. Представлено матеріали й техніки виконання начерків. Розкрито специфіку процесу роботи над начерком, етапи виконання, цілі й методи його здійснення.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку суспільства перед вищою школою постає завдання підготовки такого спеціаліста, який повинен не тільки володіти вміннями і навичками реалістичного зображення дійсності, але й глибоко розуміти, відчувати сутність мистецтва і головне бути творчо активним у всіх життєвих ситуаціях. Знання основ образотворчої грамоти надає студенту можливість правильно бачити та розуміти закони побудови форми, відтворювати побачене. Проте цього ще недостатньо, щоб набути високого рівня професійної майстерності в художньо-творчій діяльності вчителя образотворчого мистецтва.

При підготовці вчителів образотворчого мистецтва виконання начерків є необхідною умовою для підвищення рівня професійної майстерності. Майбутній учитель образотворчого мистецтва повинен добре володіти образотворчою майстерністю, відповідно вільно володіти художнім матеріалом, добре знати його природу, його якості, демонструвати свої творчі вміння.

Актуальність наукових досліджень. Дослідженню проблеми професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва завжди приділялась належна увага. Положення теорії мистецької освіти та художньо-педагогічної підготовки викладачів мистецьких дисциплін обґрунтовано в працях вітчизняних учених В. Бутенка, С. Коновець, М. Лещенко, Н. Миропольської, В. Орлова, О. Отич, Г. Падалки, В. Радкевич, О. Рудницької, С. Соломахи, О. Щолокової та інших. Формуванню базових знань та вмінь з образотворчого мистецтва в майбутніх учителів присвячено праці І. Мужикової, О. Каленюк. Шляхи та засоби розвитку творчого потенціалу студентів художньо-графічних факультетів у процесі вивчення художніх дисциплін досліджували А. Бондарева, В. Зінченко, О. Кайдановська, О. Ткачук, Є. Шорохов. У працях З. Гуріч аналізується значення декоративного мистецтва у процесі виховання творчої особистості студентів художньої спеціальності. Методика формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва розглядається в роботах М. Стась. Формування творчого мислення майбутніх учителів образотворчого мистецтва в процесі художньо-творчої діяльності висвітлюється О. Кайдановською. Розвиток творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва в умовах застосування комп'ютерних технологій обґрунтовано Л. Покровщук.

Незважаючи на значну кількість досліджень, психолого-педагогічні аспекти значення начерків у художньо-творчій діяльності майбутніх учителів образотворчого мистецтва визначені недостатньо, зазначена проблема не отримала достатнього висвітлення, теоретичного обґрунтування та практичного дослідження.

Мета статті полягає в розкритті специфіки процесу роботи над начерком; розкритті етапів виконання; аналізі принципів виконання роботи: від загального – до конкретного, від головного – до другорядного; розгляді матеріалів й технік виконання начерків.

Виклад основного матеріалу. Процес створення начерків динамічний і активний, він сприяє мобілізації творчих сил і стремління студентів, викликає необхідність інтенсивно здійснювати пошуки образотворчих засобів, методів вирішення зображення з метою досягнення найбільшої виразності і образності трактування зображуваного. Начерки виконуються не тільки з метою збору натурного матеріалу для подальшого виконання художньої роботи, але й для професійного удосконалення майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. Начерки дозволяють оперативно проводити зарисовки самих різних об'єктів. Це дає майбутньому вчителю образотворчого мистецтва цінний матеріал для творчості.

"Короткочасні замальовки – це стисла, скупа за засобами розповідь про те, що зображується. В довгостроковому малюнку лаконічно, досить переконливо, передається освітлення, об'ємна форма, деякі важливі деталі. Порівняно з ним начерк – це не точна копія, не протокольний виклад побаченого, а загальна, образна, лаконічна інтерпретація зображуваного" [1: 78]. "Начерк – малюнок, що намічає лише найважливіше, загальні риси, того, що має бути зображене" [2: 253]. "Начерк – це художній твір (графіка, живопис), виконаний автором нашвидкуруч, це швидка фіксація окремих спостережень, або задумів під час творчого пошуку художника... виконується з натури або ж з уяви чи пам'яті..." [3: 112]. Виконуючи таку роботу, майбутній учитель образотворчого мистецтва повинен свідомо відволікатися від дрібниць,

другорядних деталей, зосереджуючи свою увагу на найголовнішому, прагнучи виразити зміст зображуваного об'єкта або сюжету, створити його збірний образ. Великою якістю хороших начерків є наявність в них відчуттів, настроїв, відповідних зображуваному сюжету [1: 78].

Студент, що правильно розуміє задачі і специфіку начерків, пасивно не копіюватиме, а змальовуватиме натуру не перераховуючи деталі об'єкта, що зображуються. Виконуючи начерк, він створить щось нове, викаже свою думку з приводу побаченого в натурі, співвідносячи її зі своїми відчуттями і поняттями. Оволодіння методами образного трактування натури в начерках сприятиме зближенню навчальної і творчої діяльності студентів, додасть малюнкам більш виражену художню спрямованість.

Необхідність передавати в начерках найголовніше, характерне ставить перед майбутніми вчителями образотворчого мистецтва задачі досягнення виразності, образної характеристики зображуваного, що є важливим засобом залучення до процесу творчості. Процес створення начерків викликає в них зацікавленість, робить роботу творчою. Важливою є та обставина, що студенти бачать результати своєї праці, можуть швидко виконувати декілька начерків одного і того ж об'єкта. В них є можливість експериментувати, шукати, здійснювати цікаву і продуктивну творчу роботу. Оскільки процес роботи над начерками, цілі і методи його здійснення мають творчий характер, то стають очевидними ті широкі можливості, які відкриваються при цьому для професійного зростання майбутніх учителів образотворчого мистецтва, виявлення їх інтересів і задумів.

Заняття начерками для студентів корисні і цікаві ще й тим, що саме при роботі над начерками вільніше і яскравіше виявляються ініціатива і індивідуальність особистості. При виконанні начерків є великі можливості для здійснення пошуків й творчих експериментів. Часта зміна об'єктів, тематики замальовок, графічних матеріалів, технік, швидкість виконання начерків, короткий проміжок часу від моменту виникнення задуму до його втілення – все це дозволяє студентам працювати з цікавістю і з користю. Потрібно активніше використовувати начерки в процесі виконання навчальних завдань з художньо-творчої діяльності. Сюжетне й тематичне малювання знаходить також використання в педагогічній практиці вчителя образотворчого мистецтва, коли йому потрібно виконувати малюнки з поясненнями до уроків, ілюструвати, доповнювати словесний виклад навчального матеріалу.

Систематичні заняття начерками значною мірою сприяють оволодінню цим видом малювання. Ефективний розвиток творчих здібностей студентів можливий лише за умови активної цілеспрямованої діяльності впродовж всього періоду підготовки бакалаврів (галузь знань: 0101 – Педагогічна освіта, напрям підготовки: 6.010101 – Дошкільна освіта, спеціалізація: образотворче мистецтво й напрям підготовки: 6.010102 – Початкова освіта, спеціалізація: образотворче мистецтво). Важливо, щоб ця підготовка була належним чином організована і забезпечувала вирішення конкретних задач, пов'язаних із освоєнням образотворчої грамоти, розвитком здібностей, удосконаленням умінь і навичок у художньо-творчій діяльності.

Студенти починають займатися начерками що передбачені програмою вже на перших етапах навчання. Виконання начерків допомагає систематизувати заняття, забезпечити відповідну послідовність в оволодінні навичками швидкого малювання, створює достатні передумови для подальшої самостійної роботи студентів.

Дотримання коротких рекомендацій, що містяться в програмі, ще не вирішує проблеми оволодіння навичками швидкого малювання. В цьому відношенні "велике значення має не тільки вживання ефективних методів проведення занять, педагогічне керівництво ними, але і регулярність й інтенсивність роботи студентів як у навчальних аудиторіях, так і в позанавчальний час" [1: 82].

Студенти повинні "... добре розуміти задачі, специфіку і методи створення начерків, одержувати ґрунтовну не тільки теоретичну, але і практичну підготовку в цьому напрямі малювання, вирішувати в процесі роботи не тільки навчальні, але і творчі проблеми" [5: 26].

Щоб правдиво і впевнено малювати різні об'єкти, потрібно знати принципи їх будови, мати достатній попередній досвід в їх зображенні. Звідси і виникає необхідність вивчення широкого кола об'єктів за допомогою начерків, які допоможуть знайти загальні риси в побудові порівняно схожих предметів.

Уміння оперативно здійснювати процес уявного порівняння важливих характеристик предметів, що зображуються, виконує чималу роль в швидкому малюванні. Завдяки порівнянню у студентів виявляється чітке уявлення про форму того або іншого об'єкта, його характерні відмінні ознаки. Від уявлення багато в чому залежить правдивість і виразність трактування начерків.

При виконанні начерків однією з вельми важливих задач, що стоять перед студентами, є правильна передача характерних особливостей об'єкта, зокрема пропорцій окремих його частин, що зображуються. Студентам "... потрібно володіти хорошим окоміром, високо розвиненим відчуттям пропорцій. За пропорціями, співвідношенням частин і цілого в малюнку потрібно уважно стежити, добиватися правильного їх трактування" [6: 300]. Тим студентам, яким це дається важко, "потрібно постійно перевіряти свої начерки, більше працювати з виконання швидких замальовок, спеціально ставлячи перед собою мету: добитися вірної передачі пропорцій" [6: 209].

На всіх етапах виконання начерку потрібно прагнути виразити загальне враження від намальованого об'єкту, дати цілне уявлення про нього. Процес роботи над швидкими замальовками може значно сприяти формуванню і розвитку навичок цілісного бачення натури і зображення. Помітною допомогою у цій справі є використання різних матеріалів і техніки виконання начерків, що дозволяють малювати широко, узагальнено – це вугілля, сангіна. Особливо варто зазначити значення роботи пензлем як засобу сприяючого досягненню цілісності, узагальненості зображення.

Дуже важливою особливістю начерків є їх лаконізм. В начерках знаходять віддзеркалення переважно головні, найістотніші характеристики об'єктів, що зображуються. Це стисла, лаконічна образотворча розповідь про побачене, задумане. Причому розповідь виразна, загострена, нерідко володіюча безперечними художніми достоїнствами. "Швидкий і "незакінчений" начерк, виконаний майстром моментально, може бути життєво правдивішим і художньо ціннішим за ретельно виписаний твір" [7: 102].

Безперечну користь в оволодінні умінням цілісно і лаконічно виконувати начерки приносить силуетне малювання, коли основна увага направлена на характеристику цілого, передачу загальних контурів предмету, його маси, силуету. "Найчастіше такі начерки роблять пензлем і одноколірною (чорною або коричневою) аквареллю, тушшю, або створюються силуетні зображення за допомогою вугілля чи темної сангіни". Загальна принципова установка при виконанні швидких начерків така: "в максимально короткий термін осмислити майбутню роботу, оцінити характерні особливості об'єкта й швидко зобразити його за допомогою графічних засобів" [1: 90].

Щоб упевнено і правдиво зображувати різні об'єкти в педагогічному малюнку, необхідно знати принципи їх будови, мати в пам'яті достатній запас зорових уявлень про такі предмети. Це отримується поступово завдяки систематичним замальовкам різноманітних об'єктів з натури. Чималу роль в прискоренні процесу створення зображення в начерках виконує також раціональний, методично обґрунтований принцип виконання роботи: від цілого – до частин, від головного – до другорядного. Починаючи роботу над начерками зі встановлення цілого, з характеристики великих мас, студент швидше і впевненіше здійснює процес створення зображення. Використовуючи такий принцип роботи, легше добитися лаконізму і виразності начерків [8].

Тверде засвоєння і уміле дотримання методичної послідовності створення зображення в начерках особливо важливе для майбутнього вчителя, якому належить надалі передавати свої знання школярам.

Творчий підхід до процесу створення начерків означає відмову від шаблонних, стереотипних прийомів їх виконання і вимагає у кожному конкретному випадку відповідних виразних засобів, оригінальних рішень.

Велике значення має систематична самостійна робота студентів над малюнками і начерками. Вона не тільки доповнює практичні заняття, але і сприяє розвитку і вдосконаленню багатьох важливих якостей і навичок. Ефективність самостійної роботи студентів залежить від низки умов. Важливе значення має активність самих студентів, розуміння ними значення і задач таких замальовок, регулярність їх здійснення, зацікавленість справою. Необхідно також наголосити на ролі викладача в організації і керівництві самостійною роботою, яка повинна бути добре продумана в методичному плані, щоб малювання не здійснювалося бездумно, стихійно, епізодично. Студентам потрібно поступово, послідовно, в методично обґрунтованому порядку вивчати різноманітну тематику при проведенні самостійних зарисовок з натури, по пам'яті, уявленню і уяві. Під час практичних занять і самостійної роботи студентам потрібно частіше практикуватися в вирішенні творчих задач: малювання з натури, за уявленням і по уяві на різні теми; виконання начерків різноманітних об'єктів у складних положеннях; створення сюжетних зарисовок на основі спостережень, творчої інтерпретації.

Важливо, щоб студенти постійно знаходилися в стані творчої активності, творчого пошуку і регулярно удосконалювалися в такому малюванні, де потрібна пам'ять, уява, де необхідно проявляти ініціативу і ухвалювати самостійні рішення. Заняття начерками представляють для цього великі можливості. В начерках-ескізах знаходять своє втілення задуми художника, відображається складний процес пошуків варіантів вирішення теми, що розробляється [6].

Видатний художник і педагог Д. Кардовський зазначав: "...в малюванні важливо робити і за вдачею і по пам'яті короточасні (п'яти і десятихвилинні) начерки і вправлятися в створенні композиційних малюнків..." [9: 281].

Студенти повинні твердо засвоїти принципи послідовного здійснення процесу створення начерку.

Починаючи його виконання, варто заздалегідь розглянути об'єкт замальовки, визначити його істотні, найцікавіші особливості, уявити собі задачі і кінцевий результат роботи. І все це доводиться робити протягом дуже невеликого часу, іноді майже миттєво. Починати роботу над начерком варто зі встановлення цілого, характеристики великих мас, при необхідності доповнюючи зображення потрібними деталями. Студенти повинні прагнути виразити, головним чином, загальне враження від натури, передати саме основне за допомогою лаконічних образотворчих засобів.

Висновки. Таким чином, виконання начерків активно сприяє розвитку творчих здібностей майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, формуванню його особистості і зростанню професійної

майстерності. Постійний самоконтроль, здійснюваний студентами, постановка відповідних задач, послідовне освоєння методів виконання начерків, допомагає оволодіти цим видом образотворчої діяльності. Начерки удосконалюють: вміння швидко оцінювати натуру, миттєво орієнтуватися, уявляти задачі виконуваної роботи, кінцеву мету; знання методів виконання начерку, здатність наперед бачити сюжет замальовки як би вже виконаним в задуманому матеріалі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Ростовцев Н. Н. Развитие творческих способностей на занятиях рисованием : [учеб. пособие для студентов худож.-граф. фак. пед. ин-тов] / Н. Н. Ростовцев, А. Е. Терентьев. – М. : Просвещение, 1987. – 176 с.
2. Тлумачний словник сучасної української мови : близько 50 000 сл. / [уклад. І. М. Забіяка]. – К. : Арії, 2007. – 512 с.
3. Ничкало С. А. Мистецтвознавство : [короткий тлумачний словник укр. і рос. мовами] / С. А. Ничкало. – К. : Либідь, 1999. – 208 с.
4. Педагогічний словник / [за редакцією дійсного члена АПН України М. Д. Ярмаченка]. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 514 с.
5. Ростовцев Н. Н. Учебный рисунок : [учебное пособие для пед. училищ] / Н. Н. Ростовцева. – М. : Просвещение, 1976. – 288 с.
6. Чистяков П. П. Письма, записные книжки, воспоминания / П. П. Чистяков. – М. : Искусство, 1953. – 310 с.
7. Гинзбург И. П. П. Чистяков и его педагогическая система / И. П. Гинзбург. – Л.-М. : Искусство, 1940. – 146 с.
8. Кардовский Д. Н. Об искусстве / Д. Н. Кардовский. – М. : Искусство, 1960. – 281 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Rostovtsev N. N. Razvitie tvorcheskikh sposobnostei na zaniatiiakh risovaniem [Creative Capabilities Development at the Art Lessons] : [ucheb. posobie dlia studentov khudozh.-graf. fak. ped. in-tov] / N. N. Rostovtsev, A. E. Terent'ev. – M. : Prosveshchenie, 1987. – 176 s.
2. Tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrains'koi movy : blyz'ko 50 000 sl. [Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language : about 50 000 Words] / [uklad. I. M. Zabiaka]. – K. : Arii, 2007. – 512 s.
3. Nychkalo S. A. Mystetstvoznavstvo [Art Studies] : [korotkyi tлумачnyi slovnyk ukr. i ros. movamy] / S. A. Nychkalo. – K. : Lybid', 1999. – 208 s.
4. Pedagogichnyi slovnyk [Pedagogical Dictionary] / [za red. diisnogo chlena APN Ukrainy M. D. Yarmachenka]. – K. : Pedagogichna dumka, 2001. – 514 s.
5. Rostovtsev N. N. Uchebnyi risunok [Teaching Sketch] : [uchebnoe posobie dlia ped. uchilishch] / N. N. Rostovtsev. – M. : Prosveshchenie, 1976. – 288 s.
6. Chistiakov P. P. Pis'ma, zapisnye knizhki, vospominaniia [Pis'ma, Notebooks, Memories] / P. Chistiakov. – M. : Iskusstvo, 1953. – 310 s.
7. Ginsburg I. P. P. Chistiakov i ego pedagogicheskaiia sistema [P. P. Chistiakov and his Pedagogical System] / I. P. Ginsburg. – L.-M. : Iskusstvo, 1940. – 146 s.
8. Kardovskii D. N. Ob iskusstve [About Art] / D. N. Kardovskii. – M. : Iskusstvo, 1960. – 281 s.

Матеріал надійшов до редакції 02.10. 2012 р.

Поддубная О. М. Значение набросков в художественно-творческой деятельности будущих учителей изобразительного искусства.

В данной статье рассмотрена проблема художественно-творческой деятельности будущих учителей изобразительного искусства. Установлено, что выполнение набросков помогает быстрому овладению изобразительными средствами, вооружает практическими умениями и навыками целостного виденья натуры и изображения, является условием для профессионального роста студентов, выявления их интересов и замыслов. Проанализированы принципы выполнения работы: от общего – к конкретному, от главного – к второстепенному. Представлены материалы и техники исполнения набросков. Раскрыта специфика процесса работы над наброском, этапы выполнения, цели и методы осуществления.

Piddubna O. M. The Value of Sketches in the Future Fine Art Teachers' Artistic-Creative Activity.

The article considers the issue of future fine art teachers' artistic-creative activity. It is set that the implementation of sketches helps the quick mastering of artistic materials, empowers with the practical abilities and skills of the integral seeing of nature and image, is a condition for the students' professional growth, exposure of their interests and projects. The principles of work implementation are analyzed: from general to concrete, from main to second-rate. Materials and techniques of sketches execution are represented. The specific of the working process on the sketch, stages of implementation, aims and methods of realization are exposed.